

BEERTA

**gemeentebeschrijving
regio Oldambt/Westerwolde**

Monumenten Inventarisatie Project provincie Groningen

colofon

uitgever : Provincie Groningen

samenstelling : P. Harkema
M.H. Panman

eindredactie
en lay-out : L. Hacquebord

INLEIDING

De gemeentebescrijving van Beerta is ontstaan in het kader van het Monumenten Inventarisatie Project (MIP). Dit project is geïnitieerd door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en uitgevoerd door de provincies. Het heeft als doel een globaal overzicht te geven van de stedenbouw en bouwkunst uit de periode 1850-1940. De inventarisatie is per provincie, gebiedsgewijs aangepakt. Voor de provincie Groningen waren dat de volgende gebieden: het Hogeland (inclusief de gemeente Slochteren), het Westerkwartier, het Oldambt, de Veenkoloniën en het Gorecht.

Om greep te krijgen op het inventarisatiegebied is de volgende methodiek ontwikkeld:

- 1 er is een regiobescrijving gemaakt van elk van de hierboven genoemde gebieden, die een algemeen kader biedt voor de uitgevoerde inventarisaties;
- 2 in samenhang daarmee is per gemeente een gemeentebescrijving opgesteld, die nader ingaat op de ontwikkelingen in die gemeente;
- 3 verder zijn door middel van veldwerk structuren en objecten uit de betreffende periode geïnventariseerd. De inventarisatie heeft tevens als toetsing gediend van de regio- en gemeentebescrijving.

In de gemeentebescrijving van Beerta wordt in het kort een beeld geschetst van de ontwikkelingsgeschiedenis van de gemeente tot 1940. De volgende aspecten komen hierbij aan de orde:

- 1 begrenzing en ligging van het gebied
- 2 ontstaansgeschiedenis
- 3 grondgebruik
- 4 infrastructuur
- 5 nederzettingsstructuur.

Na deze ontwikkelingsschets van de gemeente wordt tenslotte in hoofdstuk 6 doel en methodiek van het stedenbouwkundig veldonderzoek en de inventarisatie van de bouwkunst weergegeven.

Door de hele tekst staan steeds tussen haakjes inventarisatienummers vermeld. Hiermee wordt verwezen naar het vijf delen tellende rapport "Registratie cultuurhistorische waardevolle objecten", waarin de resultaten zijn neergelegd van een tussen 1981 en 1990 uitgevoerde inventarisatie van de bouwkunst in het herinrichtingsgebied Oost-Groningen.

Bij de totstandkoming van deze gemeentebescrijving en de inventarisatie hebben wij van de kant van de gemeente alle mogelijke medewerking ontvangen. Wij willen haar hiervoor hartelijk bedanken.

P. Harkema
M.H. Panman

Inhoudsopgave

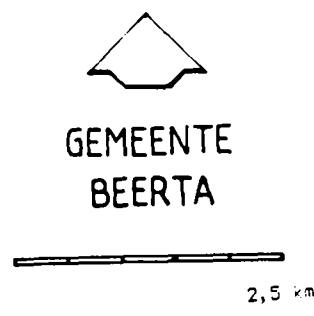
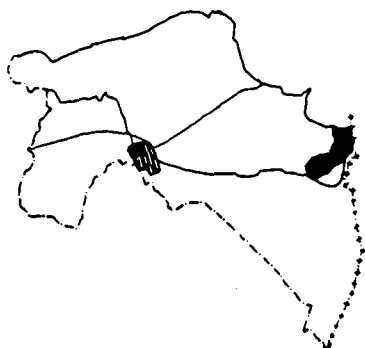
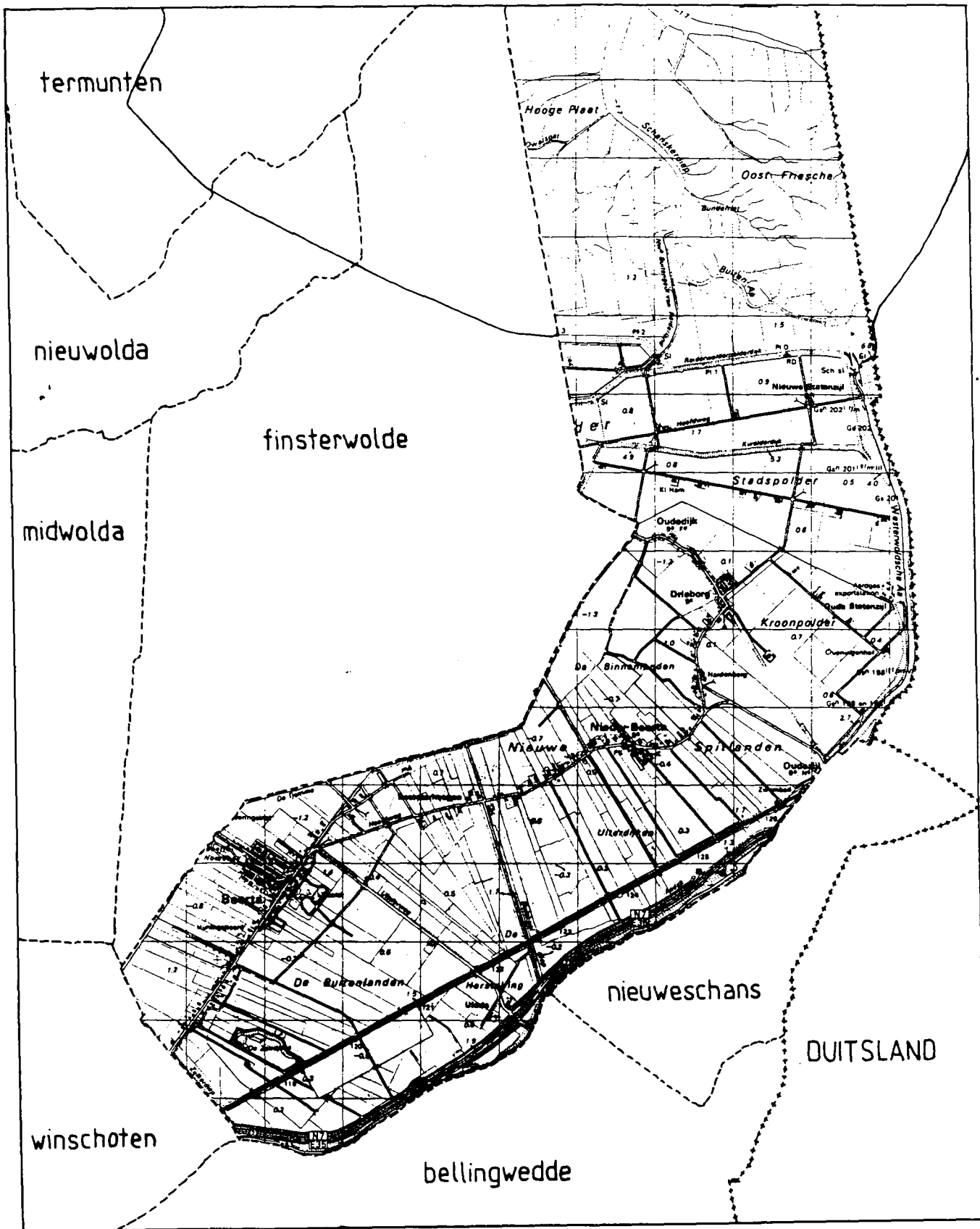
GEMEENTEBESCHRIJVING BEERTA

1	Ligging.....	1
2	Ontstaansgeschiedenis.....	2
2.1	Geologische geschiedenis.....	2
2.2	Bewoningsgeschiedenis.....	4
3	Agrarisch Grondgebruik.....	5
4	Infrastructuur.....	7
4.1	Landwegen.....	7
4.2	Waterwegen.....	7
4.3	Tram- en spoorwegen.....	7
4.4	Overig vervoer.....	8
5	Nederzettingsstructuur.....	9
5.1	Algemeen.....	9
5.2	Nederzettingsstructuur per dorp.....	10
	- Beerta.....	10
	- Nieuw-Beerta.....	12
	- Drieborg/Oudedijk.....	13
5.3	Verspreide bebouwing.....	13

INVENTARISATIERESULTATEN

6	Inventarisatie stedenbouw en bouwkunst.....	15
6.1	Stedenbouwkundig veldonderzoek.....	15
6.2	Gebieden met bijzondere (stedenbouwkundige) waarden.....	16
6.3	Inventarisatie van de bouwkunst.....	19

LITERATUUR.....	20
-----------------	----

GEMEENTEBESCHRIJVING BEERTA

1 Ligging

De gemeente Beerta ligt in het oosten van de provincie Groningen, grenzend in het noorden aan de Dollard, in het oosten aan Duitsland en Nieuweschans, in het zuiden aan Bellingwedde en Winschoten en in het westen aan Finsterwolde.

Het grondgebied van de gemeente Beerta beslaat 8252 ha waaronder 42 ha kwelder en 3446 ha bekend als de Dollard.

Tot deze gemeente behoren de dorpen Beerta, Nieuw-Beerta en Drieborg en de gehuchten Beersterhoogen, Nieuwe Statenzijl, Oudedijk, Oude Statenzijl, Oudezijl (gedeeltelijk), en Ulsda.

Op 1 januari 1990 is de gemeente Beerta samengevoegd met de gemeenten Nieuweschans en Finsterwolde en een gedeelte van Nieuwolda onder de naam Beerta.

2 Ontstaansgeschiedenis

2.1 Geologische geschiedenis

In het gebied waarin de gemeente Beerta ligt, het Oldambt, is het reliëf vrijwel uitsluitend bepaald door afzettingen uit het Pleistoceen en het Holoceen. In de Saale-ijstijd (circa 120.000 jaar voor Chr.) werd het noordelijk deel van Nederland door landijs bedekt. In de eerste vier landijsbedekkingsfasen werd het gehele Dollardgebied door landijs bedekt. In de laatste, de vijfde fase, kende het ijs in Oost-Groningen een periode van stilstand waarbij onder invloed van het ijsfront de ondergrond omhoog gestuwd werd tot lage heuvels. De heuvels zijn na de stuwing vermoedelijk geheel door bewegend landijs bedekt waardoor de vorm ervan enigszins gestroomlijnd en afgeplat is. Dit manifesteert zich vooral bij het eiland van Ulsda, dat een vrijwel ovale vorm heeft. Door het landijs werd een pakket keileem afgezet dat in de meeste heuvels in het Dollardgebied aan/nabij het oppervlak voorkomt. Gedurende het Weichselien, de jongste ijstijd, bereikte het landijs Nederland niet. In deze zeer koude periodes kwamen dikke pakketten dekzand tot afzetting. In het Dollardgebied komt het dekzand aan de oppervlakte op en rondom de glaciale heuvels. De oorspronkelijke dekzandmorfologie is met name door menselijk ingrijpen nogal gewijzigd.

Bij aanvang van het Holoceen, ca. 10.000 jaar voor Chr., werd het klimaat geleidelijk warmer en vochtiger waardoor een zeespiegelrijzing optrad en een daarmee gepaard gaande stijging van de grondwaterstanden. Onder deze omstandigheden werd veengroei mogelijk. Deze is waarschijnlijk begonnen aan de randen van het Dollardkleigebied. Later breidde de veengroei zich uit over de lager gelegen delen van het pleistocene landschap.

In het veengebied ontwikkelde zich een afwateringsstelsel met tal van kleine veenriviertjes (o.a. de Tjamme) die van zuid naar noord stroomden. De veengroei heeft in het Oldambt, dat afgeschermd werd door de oeverwallen van de Eems relatief lang ononderbroken plaats kunnen vinden. Ongeveer 3000 jaar voor Christus kwam het in het Dollardgebied tot getijdeafzettingen. In de omgeving van Beerta werden toen mariene sedimenten afgezet in een geulensysteem. In de 15e en 16e eeuw werd het Dollardgebied grotendeels door de zee overstroomd. Hierbij werden twee grote baaien gevormd: de westelijke Dollardboezem (voorheen Oldambt) en de oostelijke Dollardboezem (voorheen Reiderland). De invloed van de zee reikte, vooral langs de Westerwoldse A en de Pekel A, diep het land in. De Dollardboezems zijn vervolgens langzamerhand weer dichtgeslibd en successievelijk ingedijkt. Het materiaal

dat in de Dollardboezems tot afzetting kwam, wordt Dollardklei genoemd.

Na de inpolderingen hebben op verschillende plaatsen nog dijkdoorbraken en zee-overslagen plaatsgevonden.

De Dollardpolders worden ingedeeld in oudste en jongste polders. De jongste zijn hoger opgeslibd dan de oudste en liggen noordelijker aan de kust. Ook zijn de dijken in de jongste polders nog vaak herkenbaar.

Een afzonderlijk element binnen de oudste Dollardpolders vormt de grondmorenelaag bij Ulsda. Dit is een maximaal drie meter boven de omgeving uitstekende terreinverheffing waarin de keileem vrijwel aan de oppervlakte voorkomt.

De bodem van de jongste Dollardpolders bestaat uitsluitend uit kalkrijke, overwegend zware kleigronden. De oudste Dollardpolders bestaan uit kalkarme zware kleigronden, al dan niet met veen. Ten zuidoosten van het lint van Beerta ligt zware, vruchtbare klei. Ten westen van het lint een stukje zandrug en een zandondergrond met daarop een venige tussenlaag met kleidek. De bodem van het eiland van Ulsda bestaat uit keileemgronden.

De hoogteligging in de gemeente Beerta varieert van -1.4m NAP ten westen van Stoksterhorn tot +1.9m NAP bij Nieuwe Statenzijl.

De afwatering van het gebied waartoe Beerta behoort geschiedde eeuwenlang via een een stelsel van kleine veenriviertjes (o.a. de Tjamme) die van zuid naar noord stroomden. Ook de Westerwoldsche Aa was van groot belang voor de afwatering.

De waterhuishouding verslechterde toen de oostelijk Dollardboezem langzamerhand werd ingedijkt. Vanaf 1636 was de organisatie van de waterhuishouding in handen van een groeiend aantal zijlvesten. Deze werden in 1864 samengevoegd tot het waterschap Reiderland.

In de zeventiende eeuw werden het Beersterdiep, het Buiskooldiep en het Zijlkerdiep gegraven teneinde de afwatering te verbeteren. Later vond ook kanalisatie van de Westerwoldse Aa plaats.

De verbetering van de waterhuishouding ging ook gepaard met de bouw van kunstwerken zoals watermolens, stoomgemalen en later ook elektrische gemalen. Ook verschenen er steeds meer sluizen en bruggen in het landschap.

In 1911 werd op de plek waar de Westerwoldsche Aa uitmondde in de Dollard de uitwateringssluuis Nieuwe Statenzijl gebouwd, ter vervanging van de Oude Statenzijl ten noorden van Nieuweschans.

2.2 Bewoningsgeschiedenis

De oudste bewoning in het Dollardgebied vond plaats op de pleistocene zandruggen zoals de zandrug van Noordbroek-Zuidbroek, het Schiereiland van Winschoten en het eiland van Ulsda. Reeds in de 10e-11e eeuw was hier al bewoning.

Bewoning kwam ook voor op de brede klei-oever van de Eems en langs de rivieren de Termunter Ee en de Westerwoldse A. Het lager gelegen veengebied was minder bewoond.

In de 15e en 16e eeuw werd dit gebied in het uiterste noordoosten geteisterd door overstromingen van de Dollard.

De bedijkingen in dit gebied moeten al vroeg een aanvang hebben genomen. Al voor 1413 hebben hier dijken bestaan.

Van een eerste grote bedijking is sprake in 1545. Hierna werden langzamerhand de gronden bedijkt en ingepolderd. Na de overstromingen viel het land rond het eiland Ulsda droog en groeide het vrij snel vast aan de Beertsterlanden. Na de aanleg van de Beersterdijk werd de inham waarin Ulsda lag afgesloten en was het omringd door ongeveer 240 ha. landbouwgrond. In latere tijd is de bewoning van Ulsda verminderd. De zogenoemde Hutten zijn uitgegroeid tot een arbeidersdorp, Klein Ulsda (gemeente Bellingwedde).

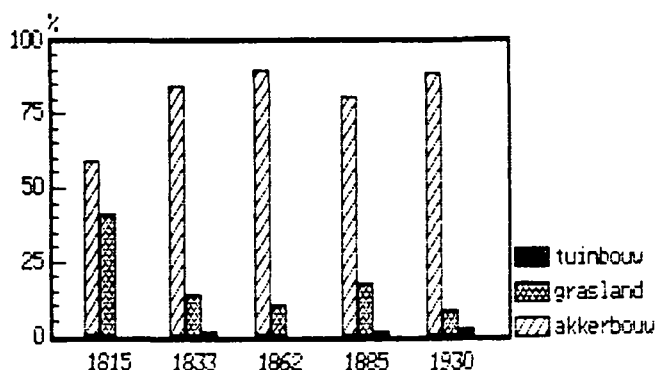
Het dorp Nieuw-Beerta is ontstaan na de groei en de voortgaande inpoldering van de gronden bij het hoofddorp Beerta.

3 Agrarisch grondgebruik

De gemeente Beerta is een typische Oldambtgemeente, het is namelijk een akkerbouwgemeente bij uitstek. Dit wordt geïllustreerd door de volgende tabel en grafiek.

Agrarisch grondgebruik

jaar	% akker- bouw	% vee- teelt	% tuin- bouw	tot. opp. cultuurgrond (ha)
1815	59,4	40,6		4301,96
1833	84,2	14,1	1,7	4021,93
1862	89,3	10,7		4113,00
1885	80,6	17,6	1,8	4049,30
1930	89,1	8,9	2,0	4706,21

bron: E.W. Hofstee (1985)

De kleigronden langs de Dollard waren in de 18e eeuw vrijwel overal in gebruik als grasland. Langzamerhand, al voor het begin van de 19e eeuw, zette zich een verschuiving in de richting van de akkerbouw in. Deze geschiedde van noord naar zuid: de gemeenten aan de Dollardkust zetten de verschuiving eerder in en de zuidelijker gelegen gemeenten namen deze ontwikkeling over. Redenen voor deze omslag zijn waarschijnlijk de veepest en het feit dat een bouwboer meer aanzien genoot dan een veeboer.

Uit de grafiek blijkt dat het percentage bouwland in 1815 al vrij aanzienlijk was. Opmerkelijk is dat in de periode 1862-1885 het percentage grasland weer steeg. De oorzaak kan gezocht worden in de gunstige ontwikkeling in de prijzen van veehouderijproducten in de tweede helft van de 19e eeuw. De oppervlakte grasland werd hierdoor vergroot.

Na 1885 daalde het percentage grasland weer. Deze nieuwe ontwikkeling in de richting van de akkerbouw vindt waarschijnlijk zijn oorsprong in het in gebruik nemen van de kunstmest. De vruchtbaarheidsproblemen die misschien een tijd lang de overgang naar de akkerbouw

hadden doen stagneren schenen nu voorgoed te zijn opgelost.

Het aanslibben van het kwelderland heeft geleid tot verschillende inpolderingen en bedijkingen. Enkele van deze dijken zijn nog zichtbaar in het landschap. Andere zijn alleen te herkennen aan het verschil in perceelsstructuur (landzijde blokverkaveling, zeezijde opstreckende heerdenverkaveling) en aan de ligging van de boerenbedrijven aan de landkant van de dijk. Tussen 1657 en 1874 zijn de volgende gebieden ingepolderd:

- 1657 groot deel van de gemeente Beerta (weg Beerta-Nieuw Beerta)
- 1696 Kroonpolder
- 1740 Stadspolder
- 1874 Reiderwolderpolder.

De verkavelingssituatie in de gemeente Beerta is in de loop der tijd veranderd. De oorspronkelijke verkaveling (grotendeels strokenverkaveling) is nu bijna geheel vervangen door een regelmatige blokverkaveling. Ten zuiden van Nieuw-Beerta is de strokenverkaveling nog deels bewaard gebleven.

Oorzaak van deze veranderde verkaveling is onder meer de ruilverkaveling (1963 aangevraagd, 1986 gereedgekomen). Ter verhoging van de landbouwproduktie (o.a. vanwege de betere bewerkbaarheid van het land met machines) komen er grotere en beter gevormde kavels tot stand.

4 Infrastructuur

4.1 Landwegen

De wegenstructuur in de gemeente Beerta wordt bepaald door:

- het tracé van de aangelegde dijken
- de ligging van de dekzandrug Ulsda.

De gemeente Beerta heeft zijn ontstaan te danken aan de in 1657 aangelegde dijk. Deze doorgaande weg is de as waarlangs de gemeente Beerta is ontstaan. Deze ontginningsas heeft zijn oorsprong in de 17e eeuw. Het land aan deze weg is in beide richtingen ontgonnen.

De weg door Beerta, Nieuw-Beerta en Drieborg is aangelegd omstreeks 1867.

Tussen 1850 en 1900 ging de verharding van het wegennet door. Er werden op de hierboven genoemde weg dwarswegen aangelegd, o.a. naar Finsterwolde en Nieuweschans.

In de periode 1900-1940 veranderde er niet veel in het wegennet. De enige weg die werd aangelegd is die naar Ulsda.

4.2 Waterwegen

De waterwegen in deze gemeente zijn gegraven kanalen en gekanaliseerde natuurlijke waterwegen. Ze dienden voor de afwatering en de scheepvaart. Door de aanleg van de waterwegen kon de landbouw tot ontwikkeling komen en de welvaart stijgen.

In de gemeente Beerta komen de volgende waterwegen voor:

- Beersterdiep (oud afwateringskanaal, gegraven in de 17e eeuw)
- Buiskooldiep (gegraven 17e eeuw)
- de Tjamme (natuurlijk)
- Westerwoldse A (natuurlijk)
- Zijlkerdiep (gegraven).

4.3 Tram- en spoorwegen

Aan het einde van de 19e eeuw ontstond er grote behoefte aan andere vervoersmiddelen. Van verschillende kanten werden verzoeken ingediend voor het aanleggen van een tramweg die ook door de gemeente Beerta zou lopen.

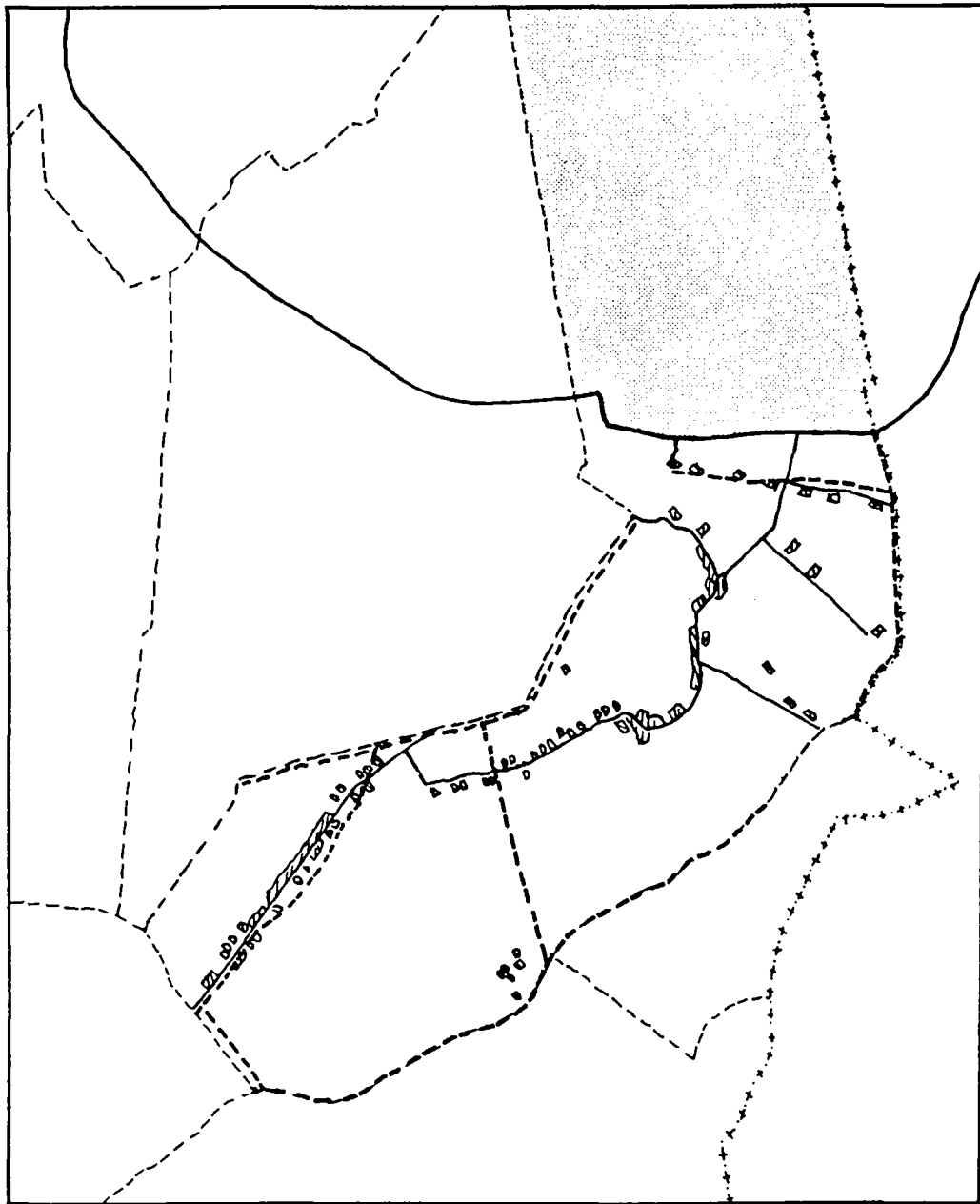
In 1882 werd door de Stoomtramwegmaatschappij Oldambt-Pekela een stoomtramlijn geopend die liep van Finsterwolde over Beerta naar het spoorwegstation in Winschoten. Deze lijn volgde de gemeentelijke kunstwegen. Aanvankelijk was de lijn gelegd van Scheemda over Oostwold en Finsterwolde, maar dit gedeelte is in

1884 opgebroken. Het andere gedeelte heeft tot in de jaren dertig dienst gedaan.

In het zuiden van de gemeente Beerta ligt de spoorlijn van Winschoten naar Nieuweschans die in 1868 werd aangelegd. In de gemeente Beerta bevond zich echter geen station aan deze lijn.

4.4 Overig vervoer

In de gemeente Beerta zorgden de beurt- en vrachtschippers veelal voor het vervoer van goederen naar de stad Groningen. Ook de zogenaamde boderijders zorgden voor het goederenvervoer in deze gemeente. Zij gingen met de hondekar of met paard-en-wagen, en later per vrachtwagen, naar Winschoten en de stad Groningen. Men kon bestellingen opgeven die uit de stad werden gehaald en aan huis werden afgeleverd. In de plaats Beerta was één boderijder actief.

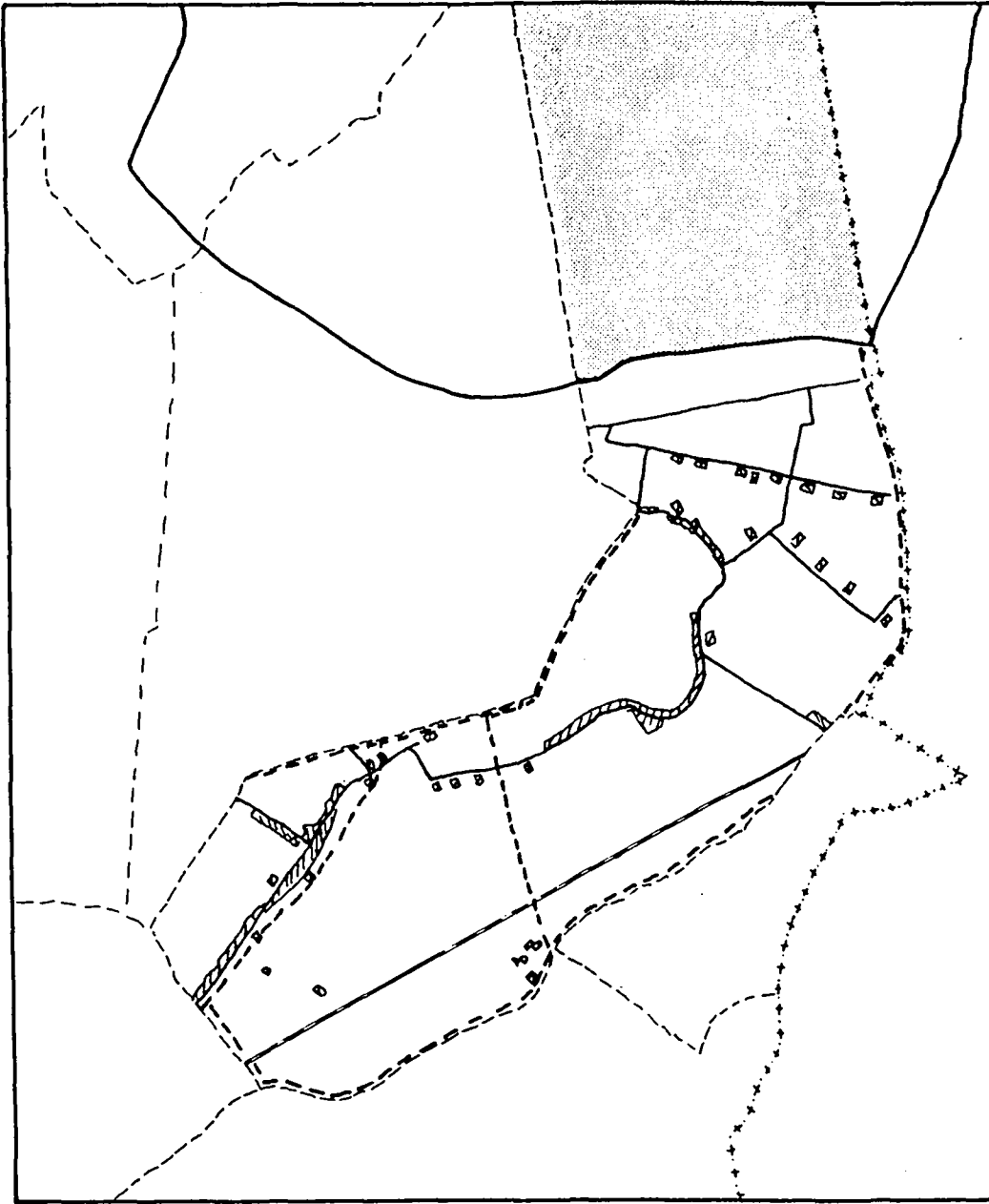
± 1850

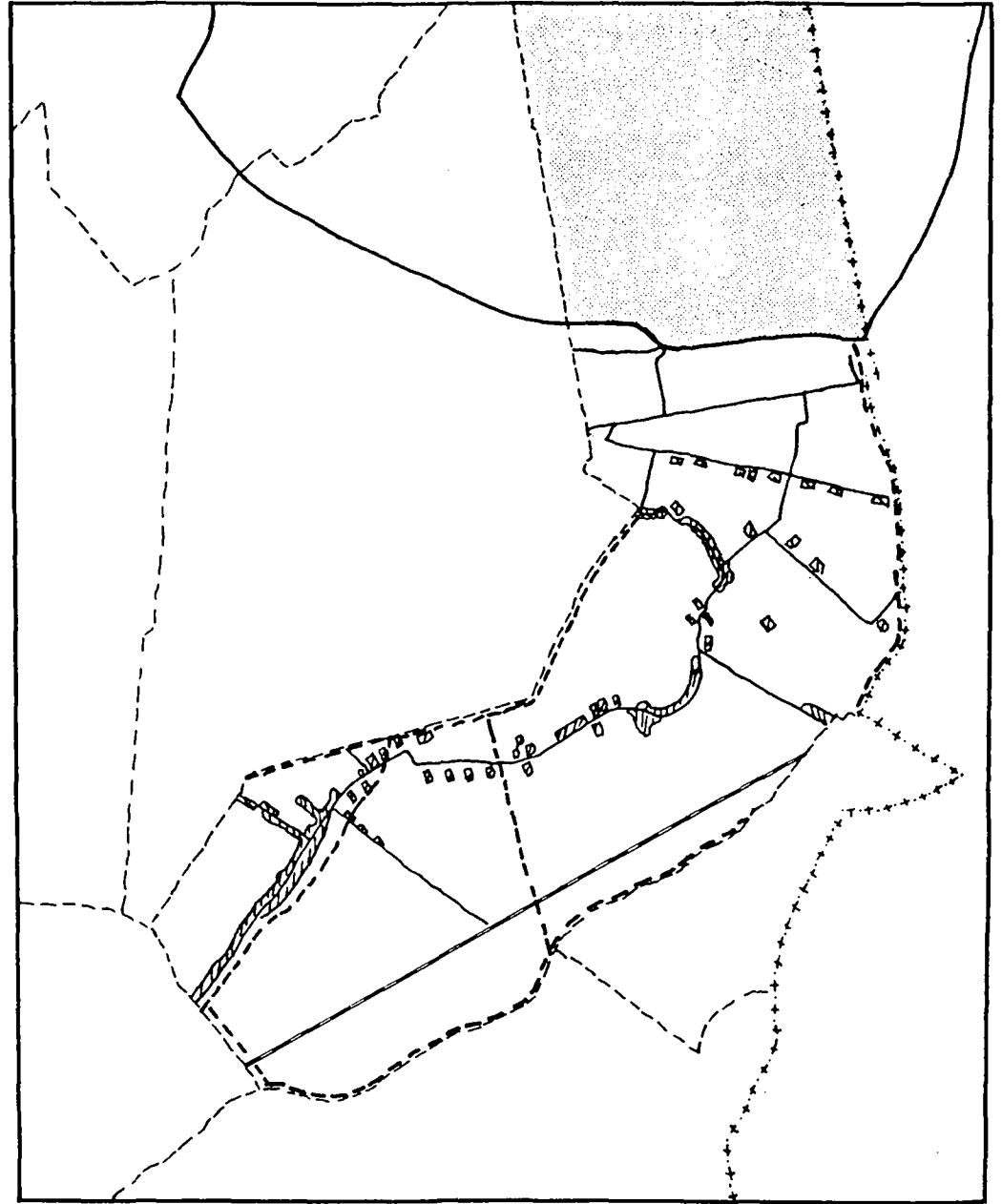
GEMEENTE
BEERTA

- +++++ rijksgrens
- gemeentegrens
- kustlijn
- - - - - waterweg
- landweg
- spoorweg
- ▨ bebouwing
- water

±1900

±1940

5 Nederzettingsstructuur

5.1 Algemeen

In de gemeente Beerta liggen zeven nederzettingen waaronder de drie grote dorpen Beerta, Drieborg/Oudedijk en Nieuw-Beerta en de kleinere gehuchten Beersterhoogen, Nieuwe Statenzijl, Oudedijk, Oude Statenzijl, Oudezijl en Ulsda.

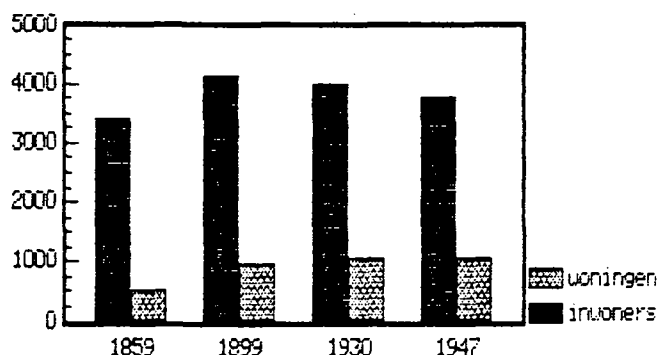
In deze eerste paragraaf wordt een beeld geschetst van de bevolkings- en woningaantallen. In de tweede paragraaf wordt de nederzettingsstructuur per kern beschreven en in de derde paragraaf de verspreide bebouwing.

inwoners

jaar	1859	1869	1879	1899	1930	1947	1987
aantal	3420	3697	4061	4123	3979	3771	3094

woningen

jaar	1859	1899	1930	1947	1987
aantal	505	969	1039	1057	1187

bronnen: - volkstellingen
- C.B.S.

Het inwonertal van de gemeente Beerta liet tot aan 1899 een stijgend verloop. Daarna nam het af. In de periode 1947-1987 is deze afname zelfs 677 inwoners.

Oorzaak van de afname van het inwonertal vanaf de eeuwwisseling kan de afnemende werkgelegenheid in de landbouw zijn. Door de mechanisatie was er voor veel arbeiders geen werk meer. Aangezien er weinig vervangende werkgelegenheid werd geboden trokken de mensen weg om elders werk te zoeken (bijvoorbeeld naar Winschoten).

Uit een rapport over de toekomstmogelijkheden voor de kern Beerta blijkt dat de afname van het aantal inwoners na 1930 vooral plaatsvond in de kernen Drieborg en Nieuw-Beerta. De bevolking in de kern Beerta bleef in de periode 1930-1960 stabiel. Vanaf 1930 is het geboorteoverschot bijzonder laag. Ook trad er een sterke vergrijzing in de gemeente Beerta op.

De woningvoorraad nam toe, maar niet in elke periode met een gelijk aantal. De kleinste toename vond plaats in de periode 1930-1947, er werden toen slechts 18 woningen gebouwd.

De woningbezetting daalde over de gehele periode van 6.8 mensen per woning in 1859 tot 2.6 in 1987. Er werden dus wel huizen gebouwd terwijl het inwonersaantal afnam.

5.2 Nederzettingsstructuur per dorp

BEERTA

Beerta is het hoofddorp en de grootste kern van de gelijknamige gemeente. De nederzetting is ontstaan op een pleistocene zandopduiking, het zogenaamde Schiereiland van Winschoten. Sinds de 11e eeuw vindt op de randen ervan bewoning plaats zoals in Scheemda, Midwolda, Oostwold, Finsterwolde en Beerta. De hoofdstructuur van Beerta wordt gevormd door de Hoofdstraat. Deze weg volgt de zandopduiking en is de ruggegraat van het dorp. Ten westen van de Hoofdstraat ligt een gebied waarvan de bodem bestaat uit een zandondergrond met een venige tussenlaag en een kleidek. Aan de oostzijde ervan ligt zware zeeklei. Parallel aan de Hoofdstraat is in de 17e-eeuw het Beersterdiep gegraven dat ter hoogte van het centrum-gedeelte van het dorp op ca. 100 tot 150 meter afstand ligt.

Rond 1850 is Beerta een agrarisch wegdorp dat zich aan weerszijden van de Hoofdstraat uitstrekt. Middelpunt van het dorp is het gebied rondom de laat-gothische N.H.kerk (16e eeuw, invent.nr. 279) met een vrijstaande toren uit 1806. In het centrum bestaat de bebouwing uit kleinschalige elementen : klassicistische herenhuizen, burger- en arbeiderswoningen van het symmetrische type, winkels en enkele bedrijven zoals smederijen. De panden staan dicht op de weg en op elkaar en de noklijn is meestal haaks op de weg gericht.

Aan de uiteinden, met name het zuidwestelijke, liggen aan de westzijde grote Oldambster boerderijen met hier en daar herenhuizen en arbeiderswoningen van het krimpjestyle ertussen. De boerderijen staan evenwijdig aan de kavel en daardoor vaak schuin ten opzichte van de weg. Tussen de boerderijen en de Hoofdstraat ligt een

afstand die varieert van 15 tot 40 meter. In het noordoostelijke uiteinde stopt de bebouwing bij een scheve brug over het Beesterdiep, Kuiperstil. Ter hoogte van het centrum lopen aan de westzijde, waar dus op een zandondergrond een venige en vervolgens een kleiige laag liggen, een paar lanen zijwaarts vanaf het hoofdlint. Langs deze lanen, zoals de Bouwte, de Verenigingslaan en de Kanaalsterlaan, liggen evenwijdig of haaks arbeiderswoningen. Deze zijn van het krimpjestyle en hebben een eigen stuk grond.

1850-1900

Tussen 1850 en 1900 groeit Beerta geleidelijk. De uitbreiding gebeurt door verdichting van het hoofdlint, het bouwen van panden achter het hoofdlint, met name tussen Hoofdstraat en Beersterdiep, en langs lanen en wegen haaks op het hoofdlint.

De verdichting van het hoofdlint bestaat voornamelijk uit kleinschalige bebouwing. Naast woonhuizen worden winkel- en bedrijfspanden gebouwd. Beerta kent in de tweede helft van de 19e eeuw onder andere twee molens, Veldhuis en Schiphuis (beide zijn verdwenen), en twee scholen, de Westschool (nu meubelzaak) en de Oostschool (vervangen) naast het voormalige gemeentehuis. Nabij de Verenigingslaan ligt een tweetal kerken: een Gereformeerde en een Doopsgezinde.

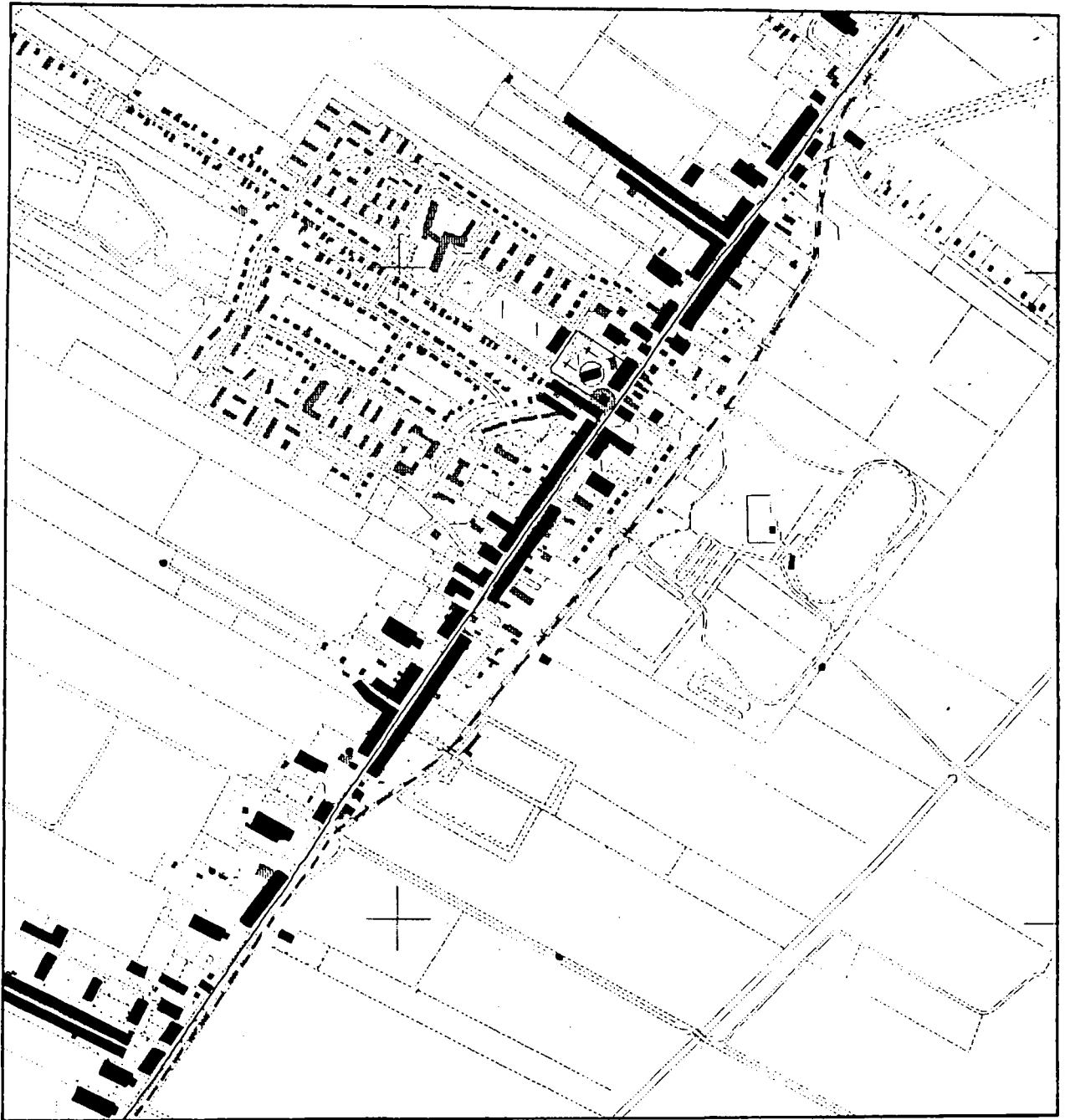
Het gebied tussen de oostzijde van de Hoofdstraat en het Beersterdiep, ter hoogte van het centrale gedeelte van de nederzetting, raakt in deze periode enigszins bebouwd. Ook deze expansie heeft een kleinschalig karakter. Zij bestaat hoofdzakelijk uit woningen van het symmetrische- en krimpjestyle.

Daarnaast breidt het dorp Beerta zich ten westen van de Hoofdstraat uit. Langs de reeds genoemde lanen en enkele andere korte zandlanen worden landarbeiderswoningen gebouwd. De zuidzijde van de Veenweg, de weg richting Hardenberg en Finsterwolde, wordt eveneens met arbeiderswoningen van het krimpjestyle bebouwd die de noklijn meestal haaks op de weg hebben gericht.

1900-1940

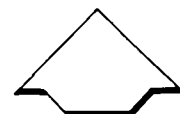
De uitbreidingen in de eerste helft van deze eeuw vinden meestal haaks op het hoofdlint plaats. De bebouwing langs de Veenweg breidt zich nu aan beide kanten uit met arbeiders- en burgerwoningen. Bovendien worden aan een laan parallel aan de zuidzijde van de Veenweg ook arbeiderswoningen gebouwd. Aan de noordzijde van de Ulsderweg bouwt men in de jaren '20 en '30 een serie vrijstaande burgerwoningen. Op de splitsing van de Ulsderweg met de Hoofdstraat, nu Wilhelminaplein geheten, worden enkele burgerwoningen, villa's en een dubbele dienstwoning van de Stoomtrammaatschappij Oldambt-Pekela (invent.nr. 284) neergezet.

Het hoofdlint vernieuwt zich. Ten noorden van de N.H.kerk wordt in 1908 een gemeentehuis gebouwd (nu

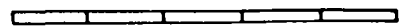

± 1850

- weg
- waterweg
- bebouwing

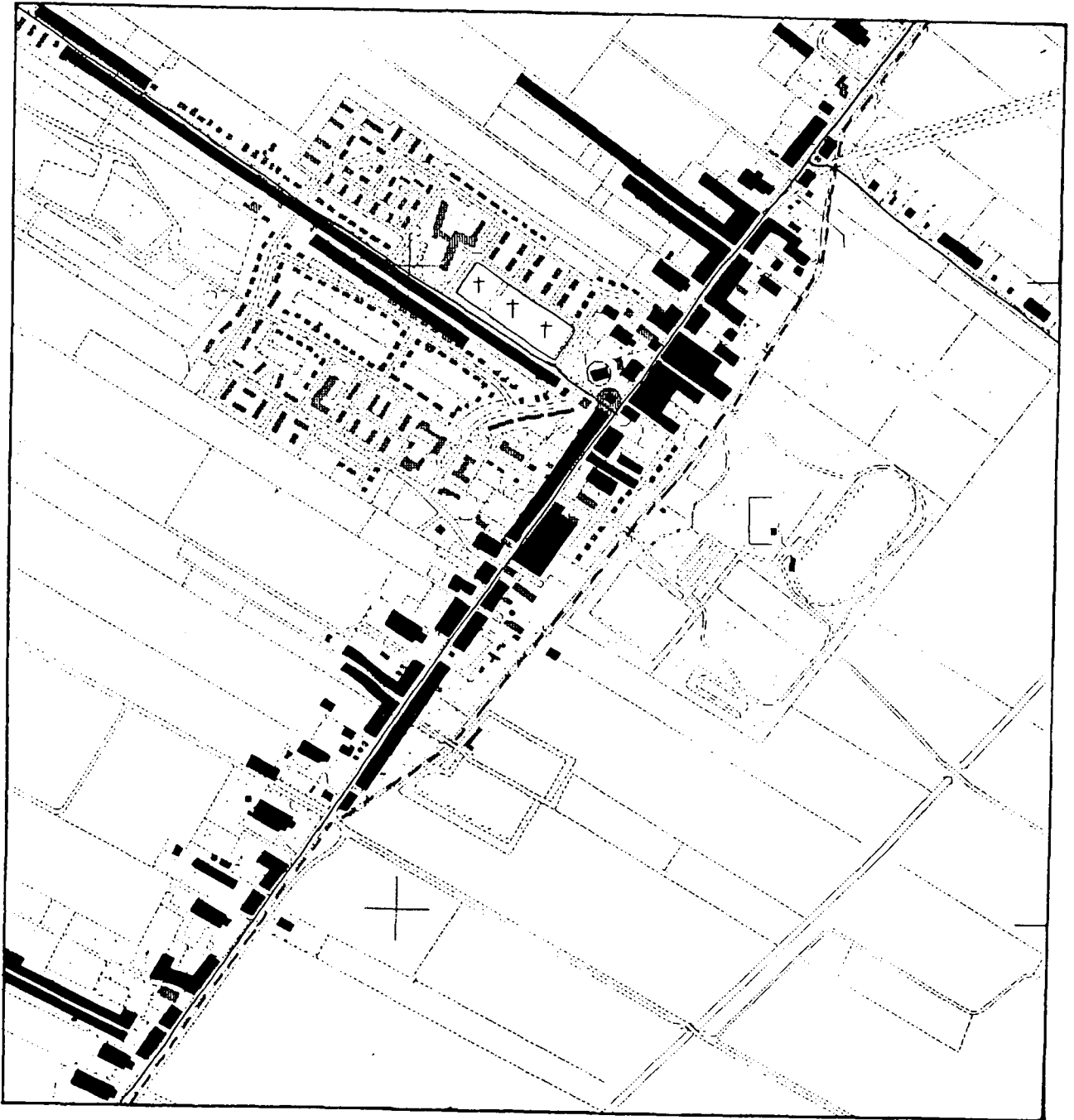
BEERTA

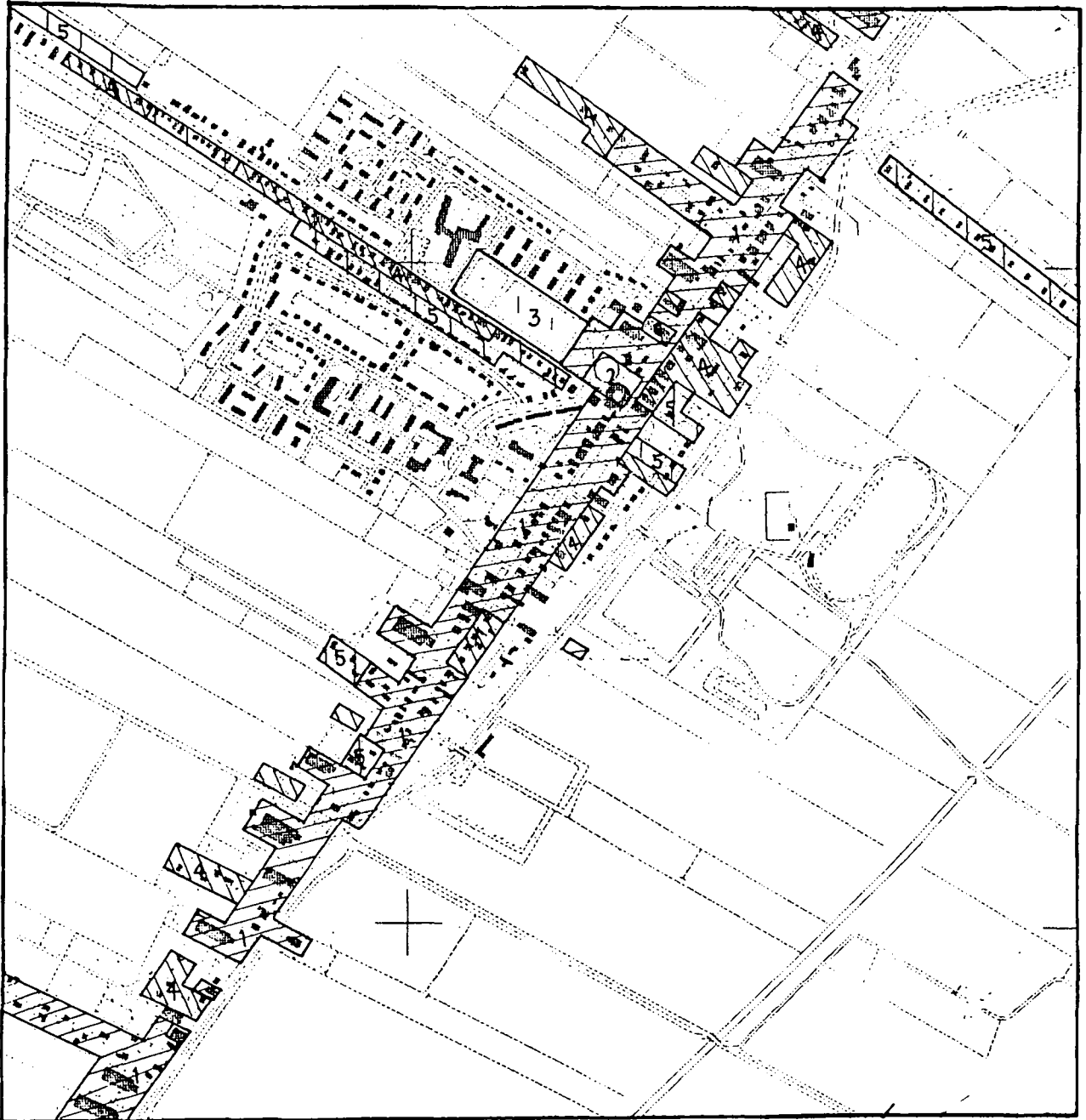
500 m

±1900

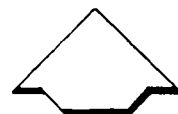

±1940

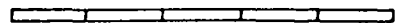

SITUATIE ±1940

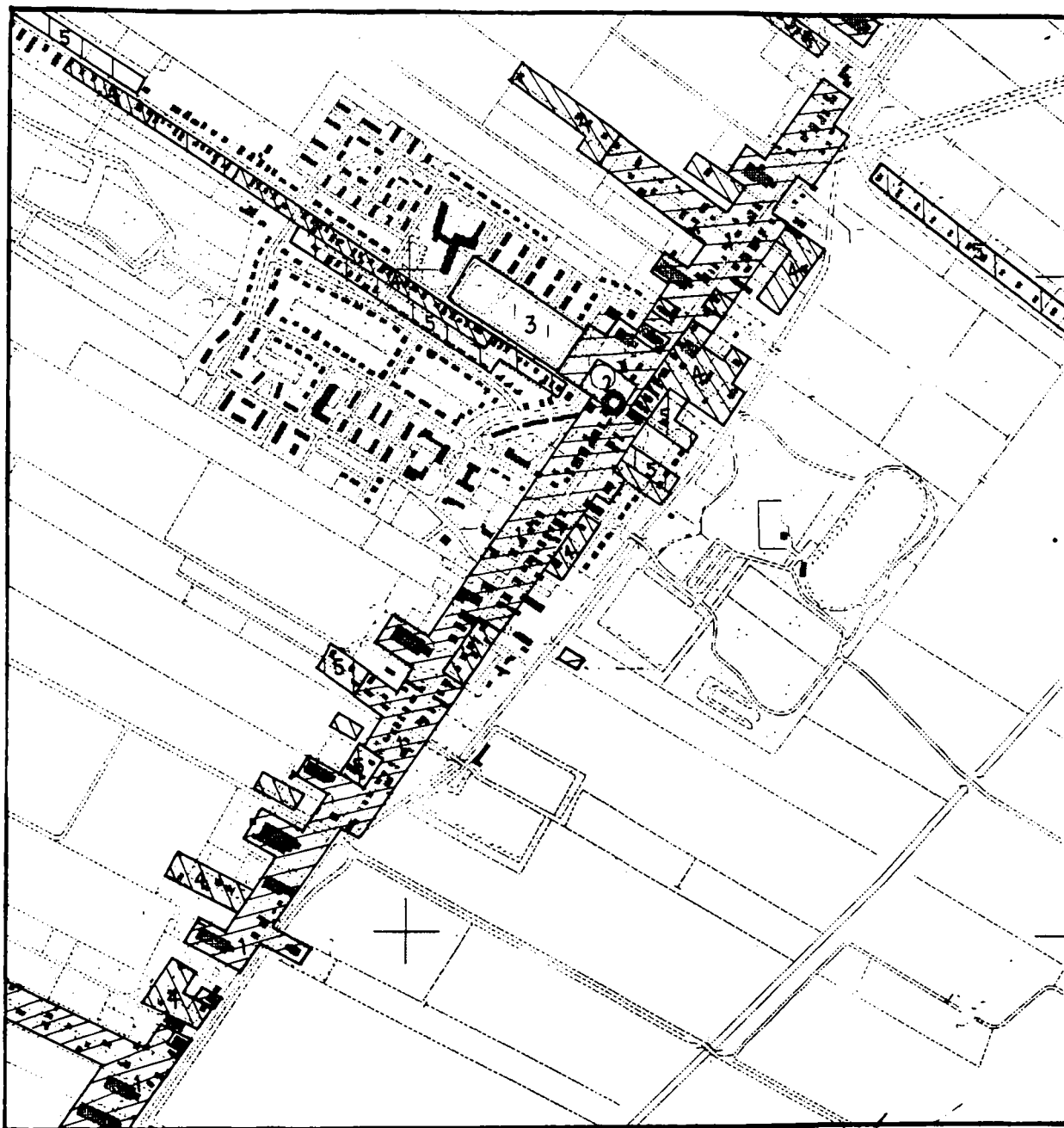
- 1. bebouwing oude kern
- 2. N.H.-kerk
- 3. N.H.-kerkhof
- 4. bebouwing 1850-1900
- 5. bebouwing 1900-1940
- 6. gemeentehuis

BEERTA

500 m

SITUATIE ±1940

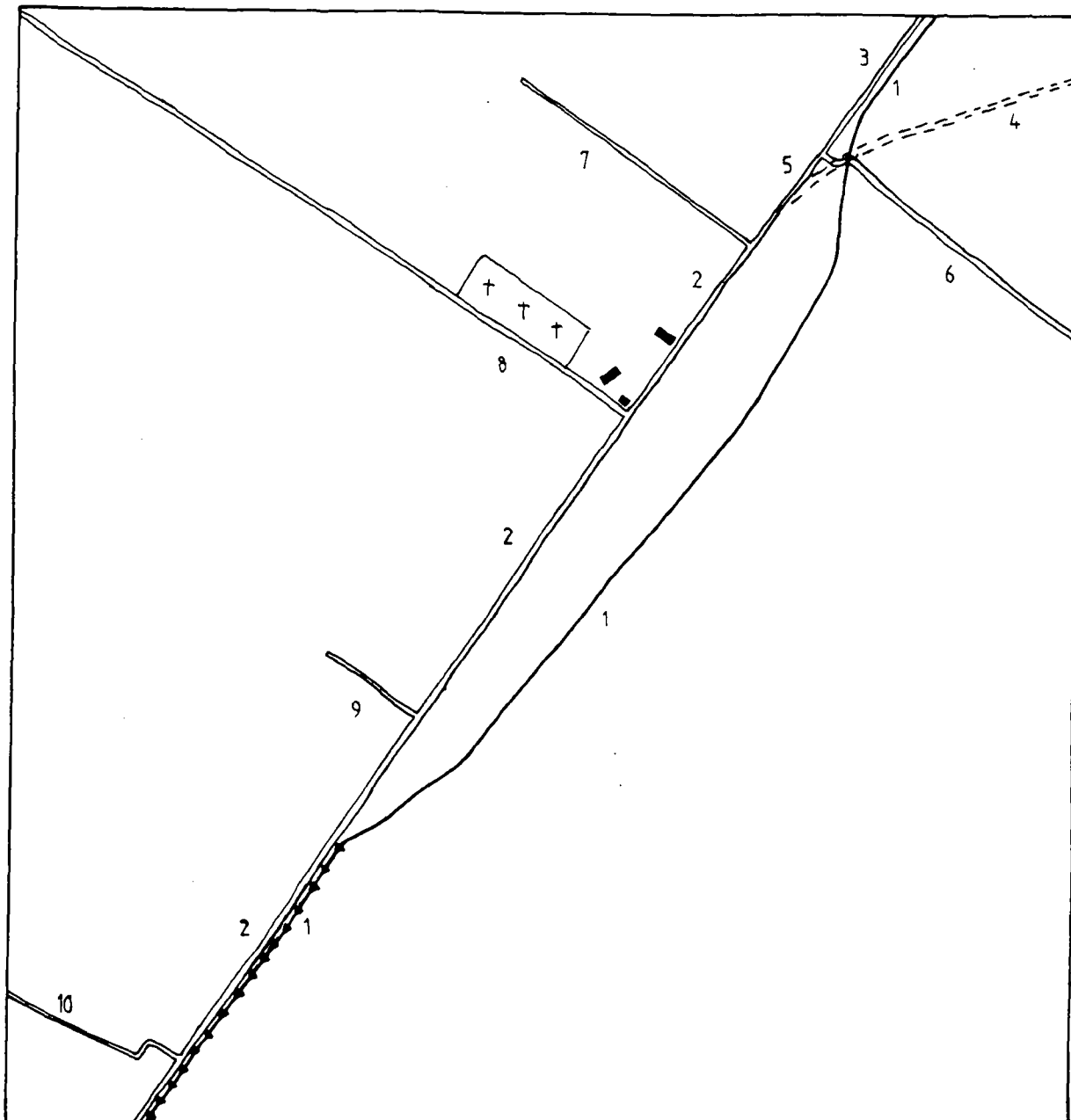
1. bebouwing oude kern	
2. N.H.-kerk	
3. N.H.-kerkhof	
4. bebouwing 1850-1900	
5. bebouwing 1900-1940	
6. gemeentehuis	

BEERTA

500 m

NAMEN VAN STRATEN EN DIEPEN

- ==== weg
- weg na 1940 aangelegd
- waterweg
- ←←← waterweg na 1940 gedempt

BEERTA

500 m

1. Beersterdiep
2. Hoofdstraat
3. Oudeweg
4. Nieuweweg
5. Wilhelminaplein
6. Ulsderweg
7. Kanaalsterlaan
8. Veenweg
9. Verenigingslaan
10. Bouwte

hotel, invent.nr. 281). Direct achter de lintbebouwing vinden enkele kleine uitbreidingen plaats.

Na de Tweede Wereldoorlog breidt Beerta zich sterk uit. Ten westen van de Hoofdstraat, aan weerskanten van de Veenweg, is een woonwijk aangelegd. Aan de andere zijde van de Hoofdstraat worden een paar woningen gebouwd, terwijl ten oosten hiervan, aan de oostzijde van het Beersterdiep, een sportpark is gerealiseerd. Op infrastructuureel gebied wijzigt zich ook het één en ander. Het Beersterdiep wordt in de jaren '70 in zuidwestelijke richting vanaf de plek waar diep en Hoofdstraat weer parallel lopen, gedempt en beplant met bomen. Tevens wordt in de jaren '50 een nieuwe weg naar Nieuw-Beerta en Drieborg aangelegd die de Oudeweg vervangt en hier ten zuiden van loopt.

NIEUW-BEERTA

Nieuw-Beerta is een wegdorp dat is ontstaan na de inpoldering van het nieuw aangewassen land ten oosten van Beerta in 1657. Vanuit het reeds in de 11e eeuw bewoonde Beerta vindt vestiging plaats in dit gebied. Rond 1850 ligt langs de doorgaande weg Beerta-Drieborg, voornamelijk aan de noordzijde, bebouwing die bestaat uit Oldambster boerderijen met daartussen enkele herenhuizen en burgerwoningen. Ter hoogte van de knik in de hoofdweg concentreert zich aan beide zijden van de weg wat bebouwing bestaande uit arbeiderswoningen van het krimpjestyle, enkele winkels en een paar kleine bedrijven.

Tijdens de periode 1850-1900 breidt Nieuw-Beerta zich hoofdzakelijk door middel van kleinschalige bebouwing uit. De expansie vindt rondom de knik plaats. Zowel in noordelijke als in zuidelijke richting ontstaat een laan waaraan arbeiderswoningen van het krimpjestyle worden gebouwd.

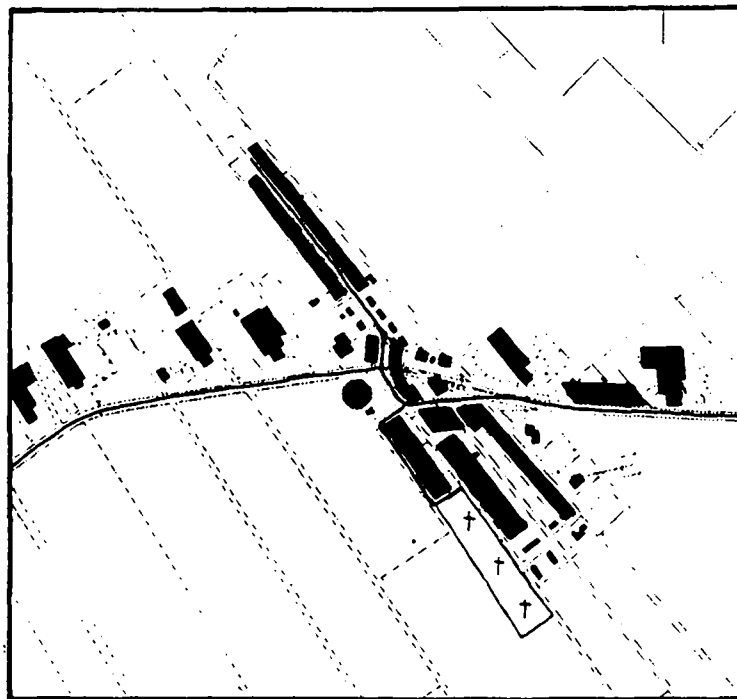
In 1856 wordt ten zuiden van de knik een N.H.kerk neergezet (invent.nr. 307), er tegenover ligt de pastorie (vernieuwd). Ten oosten van de kerk staat een lagere school met hoofdmeesterswoning (verdwenen).

Na 1945 slinkt Nieuw-Beerta qua inwonertal en bebouwing enorm. In 1985 telt het dorp nog maar een derde van het aantal inwoners in 1900 en ongeveer 80% van het aantal woningen.

Daarnaast heeft de structuur van de nederzetting een verandering ondergaan. De knik in de hoofdweg is rechtgetrokken waardoor het besloten karakter, de komvorming van het dorp enigszins verloren is gegaan. In het Streekplan van de provincie Groningen wordt Nieuw-Beerta als een beschermenswaardig dorpsgezicht aangewezen.

± 1850

± 1940

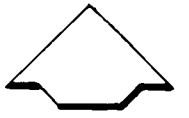
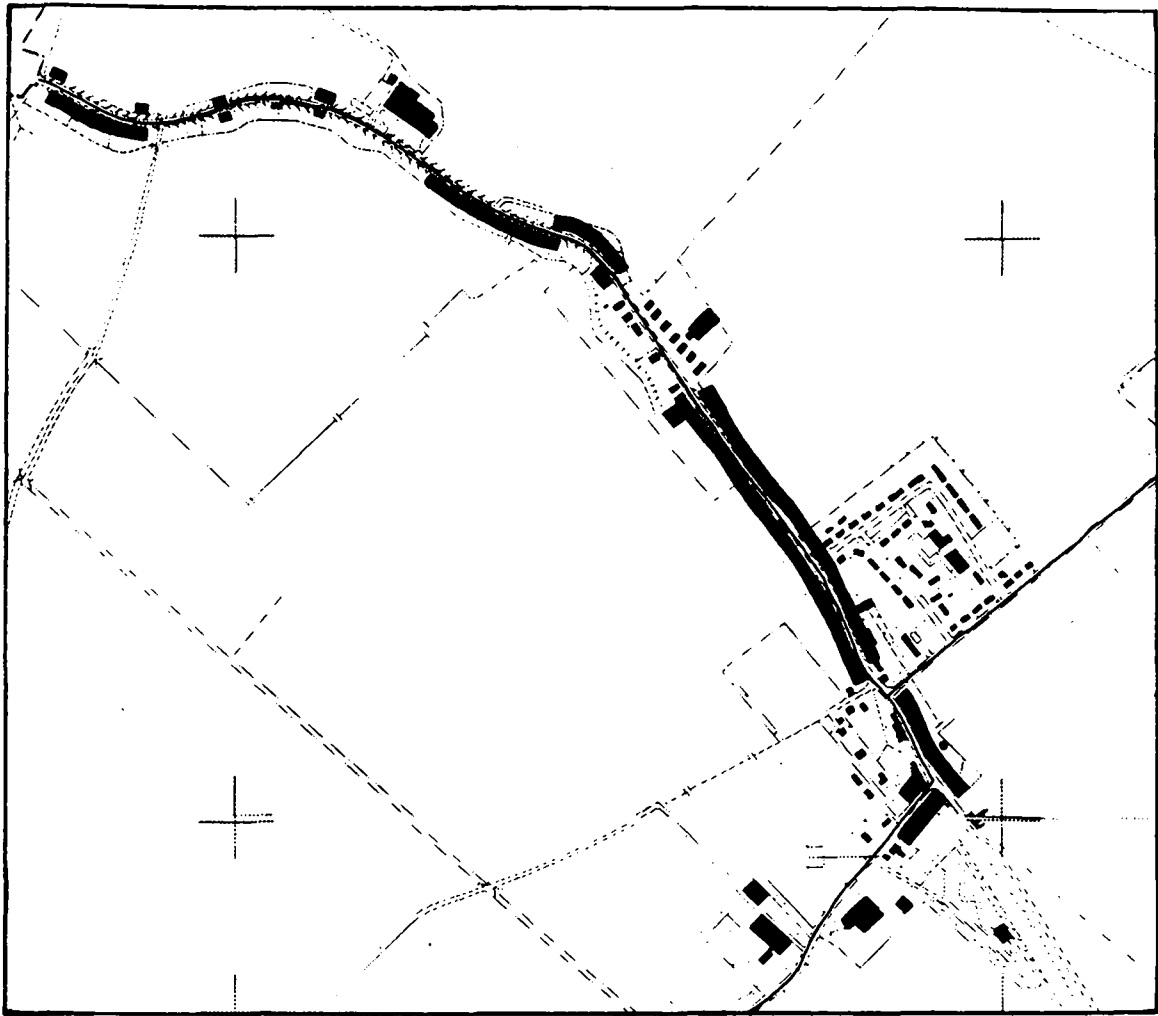

NIEUW-BEERTA

500 m

- bebouwing
- waterweg
- verharde landweg

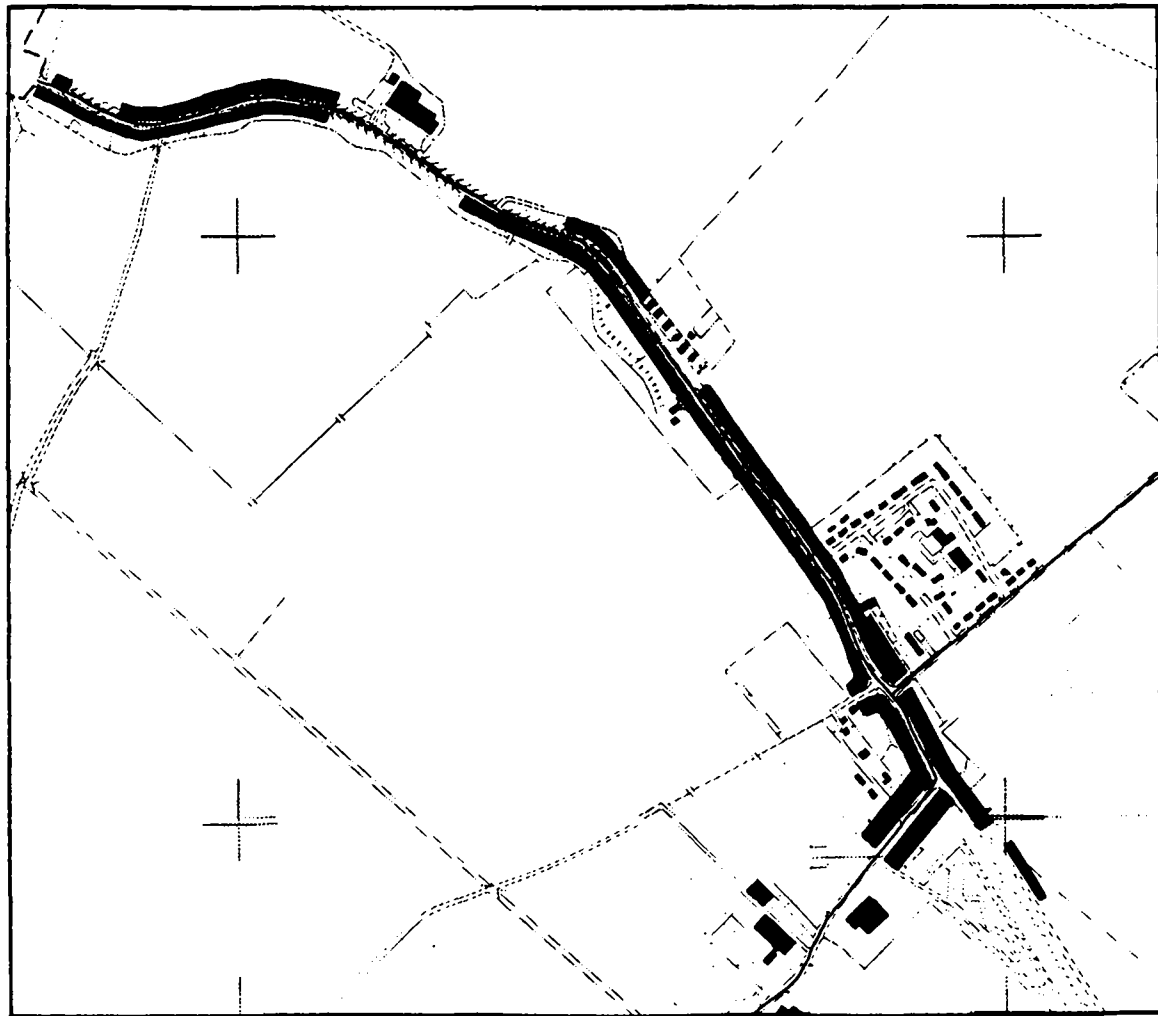

500 m

DRIEBORG

± 1850

■ bebouwing

- - - waterweg

— verharde land

± 1940

DRIEBORG/OUDEDIJK

Het kleine dorp Drieborg en het hieraan vast gegroeide gehucht Oudedijk zijn beide ontstaan langs de Dollarddijk van 1657 (= Oudedijk).

Rond 1850 is de bebouwing van Drieborg gelegen aan weerszijden van de Oudedijk en voor een klein deel langs de weg naar Beerta. In dit laatste gedeelte bestaat de lintbebouwing uit grote Oldambster boerderijen die voornamelijk aan de westzijde van de weg naar Beersterhoogen zijn gelegen (zie 5.3.) Langs de dijk daarentegen liggen haaks of evenwijdig arbeiderswoningen van het krimpjestyle. Oudedijk bestaat eveneens uit arbeiderswoningen die langs de dijk gelegen zijn. Alleen zijn deze, in tegenstelling tot Drieborg, verspreid gesitueerd.

In de periode 1850-1940 breiden Drieborg en Oudedijk zich gestaag uit en groeien aan elkaar vast. De oude Dollarddijk is vrijwel geheel aan weerszijden bebouwd met arbeiderswoningen. Nabij de kruising met de weg naar Kroonpolder ligt een lagere school (vernieuwd). Langs het zuidoostelijke verlengde van de oude dijk, de Schanskerdijk, worden in de jaren '30 een paar dubbele arbeiderswoningen neergezet. De bebouwing langs de weg naar Beerta wordt uitgebreid met enkele vrijstaande burgerwoningen.

Na de Tweede Wereldoorlog is ten noorden van de splitsing van de Oudedijk en de weg naar de Kroonpolder een kleine woonwijk gerealiseerd. Daarnaast zijn enkele open plekken langs de dijk opgevuld en zijn veel bestaande panden vernieuwd of verbouwd.

5.3 Verspreide bebouwing

De gemeente Beerta kent een zestal gehuchten : Beersterhoogen, Nieuwe Statenzijl, Oudedijk, Oude Statenzijl, Oudezijl en Ulsda. Oudedijk is al besproken bij Drieborg (zie 5.2) en Oudezijl bij de gemeente Nieuweschans.

Het eerste gehucht, Beersterhoogen, ligt tussen Beerta en Nieuw-Beerta langs de Hoofdweg. Eerst aan de zuidzijde en naar het oosten toe voornamelijk aan de noordzijde liggen zo'n twintig Oldambster boerderijen. Meestal staan ze evenwijdig aan de kavelrichting en 20 tot 40 meter van de weg af. Doordat de Hoofdweg iets slingert, liggen de boerderijen verschoven ten opzichte van elkaar. Ertussen liggen eclecticismische en jugendstil villa's. Meestal is één kant van de weg onbebouwd en kan men direkt het open landschap zien. De volgende twee gehuchten, Oude Statenzijl en Nieuwe Statenzijl, liggen in elkaars verlengde: het eerste in het zuiden aan de Westerwoldse A en het tweede ten noorden hiervan. Het eerste gehucht, Oude Statenzijl, waar vroeger de Dollardsluis gelegen was, bestaat nu nog

slechts uit één woonhuis en een aardgasexportstation. Nieuwe Statenzijl (invent.nr. 474) daarentegen is iets groter. In 1874 is hier, in de monding van de Westerwoldse A in de Dollard, een sluis aangelegd die de sluis van Oude Statenzijl heeft vervangen. De oostzijde van de sluis ligt tegen de grens met Duitsland. Aan de westkant, langs het water, liggen enkele woonhuizen van het krimpjestyle en een sluiswachterswoning. Hoewel Nieuw Statenzijl in het Streekplan van de provincie Groningen (1985) is aangewezen als beschermenswaardig dorpsgezicht is de essentie waaraan het gehucht zijn ontstaan ontleent niet meer aanwezig. In juni 1990 is de sluis uit 1874 (die in 1909 vernieuwd is) vanwege de aanleg van een nieuw sluizencomplex door Rijkswaterstaat geheel onder zand bedolven.

Ulsda is één van de oudere bewoningsplekken in de gemeente Beerta. Ten tijde van de Dollardinbraken bleef het eiland van Ulsda steeds droog (zie 2.1). Nu wordt het gehucht gevormd door een viertal boerderijen die alle verbouwd of vernieuwd zijn.

Naast gehuchten bestaat de verspreide bebouwing in deze gemeente uit een groot aantal boerderijen die verspreid in de Kroonpolder, Stadspolder en Reiderwolderpolder liggen. Deze boerderijen, meestal van het Oldambster type (oud of modern), zijn omringd door groene aanplant en liggen als linten of eilandjes in de vlakke polders. Samen met de nog aanwezige dijkstructuur zijn zij beeldbepalend in het landschap van Noordoost-Groningen.

Eén van deze linten ligt langs de weg Nieuw Beerta-Drieborg. Met name aan de westzijde van deze licht slingerende weg die de loop van een oude dijk volgt, zijn grote boerderijen gelegen. De boerderijen zijn van het Oldambster of jongere type en hebben de noklijn meestal evenwijdig aan de kavelrichting. Voor een uitgebreidere beschrijving van dit gebied wordt verwezen naar paragraaf 6.2.

6 Inventarisatie stedenbouw en bouwkunst

De inventarisatie van stedenbouw en bouwkunst heeft als doel inzicht te krijgen in de stedenbouwkundige ontwikkelingen die binnen de gemeente hebben plaatsgevonden en in wat er aan waardevolle structuren, complexen en objecten bewaard is gebleven. De inventarisatie bestaat uit een stedenbouwkundig veldonderzoek en een inventarisatie van de bouwkunst.

6.1 Stedenbouwkundig veldonderzoek

Door middel van een stedenbouwkundig veldonderzoek worden de globale bevindingen over de ontwikkelingen binnen de verschillende kernen in de gemeente geverifieerd. Wanneer er in een nederzetting in de periode 1850-1940 een noemenswaardige ruimtelijke ontwikkeling heeft plaatsgevonden wordt deze op basis van een stedenbouwkundige typologie in kaart gebracht. De stedenbouwkundige typologie kent een hoofdindeling naar oorspronkelijke functie en ruimtelijke opbouw. Ze onderscheidt de volgende gebieden:

1 stedelijk ingerichte gebieden

1.1 algemeen (functie: gemengd of wonen)

1.2 stedelijke villagegebieden

2 niet-stedelijk ingerichte gebieden

2.1 algemeen (functie: gemengd of wonen)

2.2 tuinwijkachtige ontwikkelingen (functie: wonen)

2.3 villagegebieden (functie: wonen)

3 gebieden zonder woonfunctie

3.1 industriegebieden (functie: industrie/bedrijvigheid/handel/verkeer)

3.2 groene gebieden (functie: openluchtrecreatie, begraafplaatsen etc.)

andere aanduidingen:

-lineaire ontwikkelingen (functie: gemengd of wonen)

-bestaande kern voor 1850

-gereconstrueerd gebied

-hoofdinfrastructuur

In de gemeente Beerta hebben zich tussen 1850 en 1940 in geen van de dorpen vermeldenswaardige uitbreidingen voorgedaan. Er was slechts sprake van verdichting langs het in 1850 al aanwezige stratenpatroon en/of uitbreiding langs bestaande (doorgaande) wegen. Om deze reden is een stedenbouwkundige typologie achterwege gelaten.

6.2 Gebied met bijzondere (stedebouwkundige) waarden

Op basis van de locale inventarisatie en het stedebouwkundig veldonderzoek kan worden besloten een bepaald gebied als 'bijzonder' aan te duiden. Een dergelijke waardering heeft als doel enig onderscheid aan te brengen in de aard en kwaliteit van de grote hoeveelheid bebouwd oppervlak in de periode 1850-1940. Om zo'n gebied aan te kunnen duiden zijn de volgende criteria ontwikkeld :

1. intrinsieke stedebouwkundige kwaliteit
2. bijzondere historische betekenis
3. stedebouwkundige betekenis in ruimere omvang
4. gaafheid (van de onder 1 t/m 3 genoemde kwaliteiten)
5. zeldzaamheid (van de onder 1 t/m 3 genoemde kwaliteiten).

In de gemeente Beerta is één gebied met bijzondere waarden aangewezen, namelijk de bebouwing gelegen tussen Nieuw-Beerta en Drieborg.

Gebied: Bebouwing gelegen tussen Nieuw-Beerta en Drieborg

De bebouwing tussen Nieuw-Beerta en Drieborg is gelegen aan de westzijde van de weg die de beide dorpen met elkaar verbindt. Deze weg volgt een oude bedijking die het westelijke gelegen land tegen de oostelijke Dollardboezem moest beschermen. In 1657 is de Schanskerdijk, van Nieuweschans naar Drieborg, aangelegd die het gebied ten oosten van de oude bedijking, Uiterdijken, heeft doen droogvallen.

In de loop van de tweede helft van de 19e eeuw gaat het steeds beter met de akkerbouw en worden de boeren in Oost-Groningen steeds rijker (en machtiger). Als grootgrondbezitters beheren zij het land. In de bebouwingsvorm uit zich dit in de verzelfstandiging van het voorhuis. Na 1900 komt dit zelfs geheel los van de schuur te staan en groeit in sommige gevallen uit tot een soort kasteeltje.

Naarmate de hereboeren rijker worden verdwijnt het inwonend personeel. Het gevolg hiervan is dat tussen de boerderijen kleine arbeidershuizen worden gebouwd waarvan de meeste zijn verdwenen. Ook ontstaan er gehuchten zoals Drieborg/Oude Dijk waar een bebouwing bestaande uit arbeiderswoningen zich concentreert.

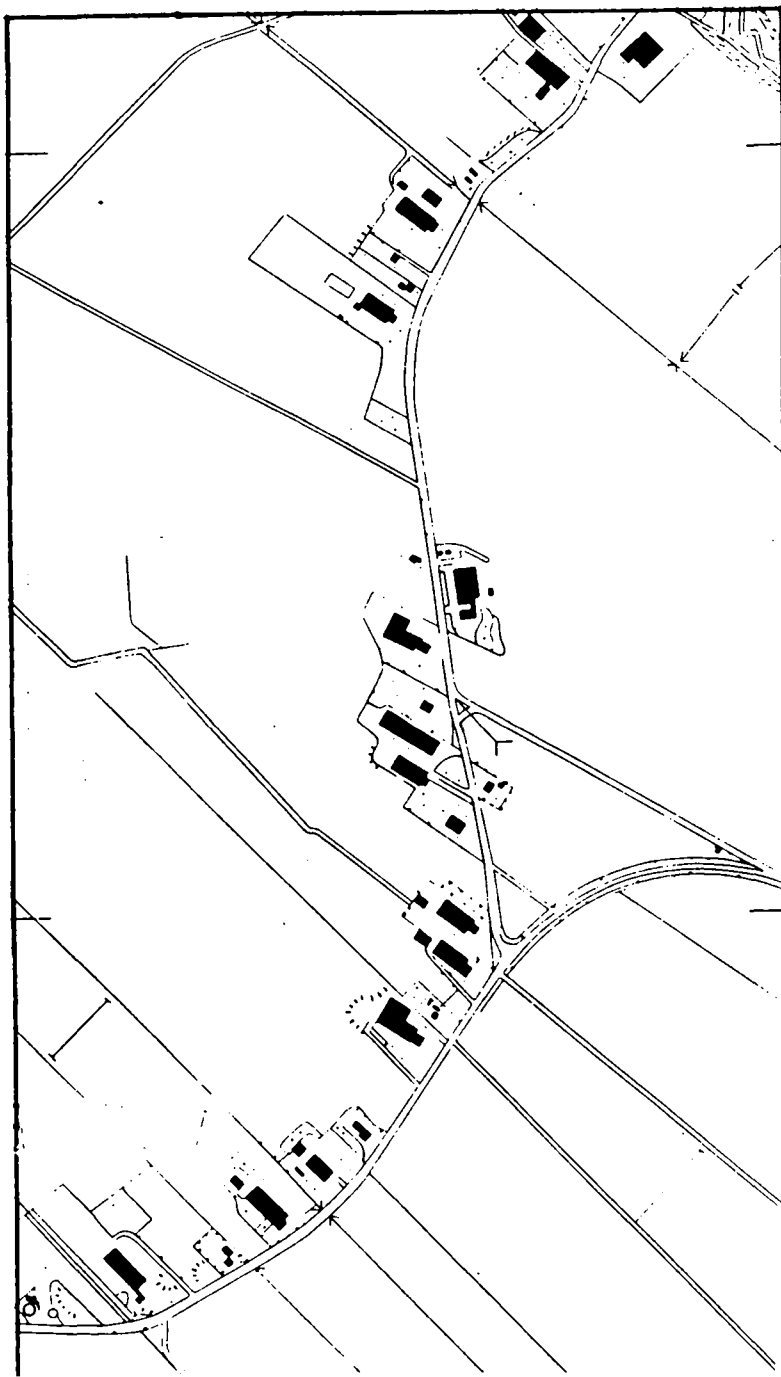
De bebouwing langs de Hoofdweg bestaat uit grote boerderijen die van het Oldambster of een moderner type zijn. De boerderijen liggen meestal iets achteruit en hebben hun noklijn evenwijdig aan de kavelrichting geöriënteerd. Ze staan dus schuin ten opzichte van de

weg en doordat de weg licht slingert, liggen ze verschoven ten opzichte van elkaar.

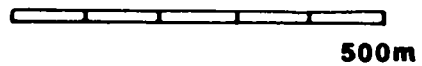
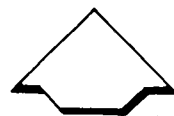
Tussen de boerderijen staat een aantal grote villa's waarvan sommige in eclecticismistische stijl en andere in art nouveau zijn opgetrokken. Veel boerderijen en villa's hebben grote tuinen die in landschapsstijl of een vrijere vorm ervan zijn aangelegd.

In het noordelijk gedeelte ligt nog een enkele arbeiderswoning. Vroeger waren er meer, maar de meeste zijn afgebroken.

Het gebied tussen Nieuw-Beerta en Drieborg is van ruimtelijk-historische betekenis. Het is een goed voorbeeld van een lint imposante boerderijen dat langs een oude dijk is ontstaan. Hoewel het gebied wat de stedenbouwkundige ontstaanswijze betreft niet in de periode 1850-1940 thuis hoort, is de architectuur-historische waarde van de bebouwing en de beplanting die wel uit deze periode dateren, dermate hoog dat er wel sprake is van een gebied met bijzondere waarden. Het bebouwingslint tussen Drieborg en Nieuw-Beerta heeft bovendien een landschappelijke waarde. Het ligt als een slang van grootschalige bebouwingselementen in het groen in het vlakke polderlandschap.

BEERTA
BIJZONDER GEBIED
GEBIED NIEUW-BEERTA -
DRIEBORG

Criteria voor aanduiding van gebied met bijzondere waarden

Criteria :	Gebied	1
I. Intrinsieke stedenbouwkundige kwaliteit, zoals :		
1. kwaliteit van het ruimtelijk concept		
2. betekenis vanwege de verkaveling/inrichting/voorzieningen		
3. betekenis vanwege architectonische/ architectuur-historische kwaliteiten		+
4. betekenis vanwege specifieke vorm voor specifiek functionele ontwikkeling.		+
II. Bijzondere historische betekenis, zoals :		
1. structuur, bestemming of verschijningsvorm, verbonden met en duidelijk uitdrukking gevend aan een specifieke politieke, culturele, geestelijke sociale, economische of algemeen historische ontwikkeling		+
2. betekenis voor de geschiedenis van de ruimtelijke ordening en voor de ontwikkeling van het stedenbouwkundig denken		
3. betekenis vanwege de innovatieve waarde of pioniersfunctie (type, motief, datering).		
III. Stedenbouwkundige betekenis in ruimere omgeving, zoals :		
1. betekenis als onderdeel van een groter geheel		
2. Betekenis vanwege ruimtelijke relaties met de omgeving		+
3. Betekenis vanwege markering van het stadsbeeld, als ruimtelijke of functionele dominant in een groter geheel of als representant van een groter geheel.		+
IV. Gaafheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)		+
V. Zeldzaamheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)		+

6.3 Inventarisatie van de bouwkunst

De inventarisatie van de bouwkunst heeft als doel de (meest) kenmerkende objecten en complexen voor de ruimtelijke, functionele en architectuur-historische ontwikkelingen in de periode 1850-1940 vast te leggen. Essentieel voor de inventarisatie is dat ze 'breed' wordt uitgevoerd. Omdat er in de periode 1850-1940 erg veel gebouwd is heeft de Rijksdienst voor Monumentenzorg als uitgangspunt geformuleerd dat er bij de selectie van objecten/complexen sprake moet zijn van een "herkenbare mate van representativiteit voor de cultuurhistorische ontwikkelingen van de betreffende bouwperiode in de ruimste zin van het woord".

Om het wat overzichtelijker te maken is voor de inventarisatie in de provincie Groningen een onderscheid gemaakt tussen twee categorieën objecten/complexen:

1 die objecten/complexen die een sociaal, economisch of cultuur-historisch belang vertegenwoordigen. Binnen deze categorie vallen objecten/complexen als fabrieken, scholen, kerken, bruggen, boerderijen etc.

2 die objecten die een representatief beeld geven van de woonbebouwing in de verschillende gemeenten.

Daarnaast kan er bij beide categorieën sprake zijn van een extra, de architectonische kwaliteit betreffende, waardering.

Als algemene regel bij de selectie van deze twee categorieën bouwwerken geldt dat ze gaaf moeten zijn. Dat wil zeggen, er mogen aan het bouwwerk geen ingrepen hebben plaatsgevonden die het in zijn grondvorm hebben aangetast. (Gaaf betekent dus niet per se: goed onderhouden.) Er zijn natuurlijk uitzonderingen op de regel. Het gaat dan om voorbeelden van objecten/complexen die zeer schaars zijn in de provincie als geheel of in de gemeenten afzonderlijk. Bij dergelijke voorbeelden wordt het criterium gaafheid vervangen door dat van schaarsheid/zeldzaamheid.

Voor het herinrichtingsgebied Oost-Groningen is in de periode 1981-1990 door de heren E. Degenhart-Drenth en E. Stanhuis een inventarisatie van de bebouwing uitgevoerd. De resultaten hiervan zijn verschenen in het vijf delen tellende rapport "Registratie cultuurhistorisch waardevolle objecten". Het M.I.P.-Groningen heeft deze gegevens overgenomen en voorzover nodig gewijzigd en aangevuld.

Literatuurlijst

- Boer, J.A. de., Dorpen in Groningen, PPD Groningen, 1987.
- Boer Sap, S. de., Spoorwegen in Groningen, Groningen 1987.
- Botanie, cultuurhistorie, Fysische geografie en ornithologie Oldambt, PPD Groningen 1984.
- Ekamper, H.R., Beerta in oude ansichten, Zaltbommel 1979.
- Hartsema, D. en Mollema, W., Met de boderijders naar Groningen, Bedum 1987.
- Hofstee, E.W., Groningen van grasland naar bouwland 1750-1930, Wageningen 1985.
- Noordelijke economisch-technologisch organisatie, De sociaal- economische positie en toekomstmogelijkheden van de woonkern Beerta, Groningen 1971.
- Provinciale Almanak voor Groningen, 1985.
- Schroor, M., De landelijke lijn. Kavelpatronen en lineaire elementen in het Groninger landschap, cultuurhistorisch bekeken, PPD Groningen, 1987.
- Sniijders, F., Fysische geografie in de provincie Groningen, PPD Groningen, 1985.

Kaarten

- Kuyper, J., Gemeente-atlas van de provincie Groningen, Leeuwarden 1867, Hugo Suringar ed., 1:75.000.
- Kater Tz. J., Kaart van alle bevaarbare vaarten en kanalen in de provincie Groningen, ca. 1850, 1:100.000.
- Topografische kaart, 1853, 1:50.000.
- Topografische kaart, 1902, 1:25.000.
- Topografische kaart, 1932, 1:25.000.